

LES TORRES BAIX-REPUBLICANES DEL NORD-EST PENINSULAR: EL CAS DE PUIG D'ÀLIA (AMER, SELVA)¹

CARLES PADRÓS GÓMEZ

Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC). cpadros@icac.cat

AINA AMAT CASTELLS

Arqueòloga. aina.aac@gmail.com

Resum

En el present treball es pretén donar a conèixer les últimes recerques fetes en el jaciment arqueològic de la torre de Puig d'Àlia (Amer, La Selva), entre els anys 2015 i 2017. Així doncs, s'afegeixen noves dades a les descripcions que ja es feien de l'emplaçament des de mitjan segle xx, on s'apuntava l'existència d'un poblat d'època ibèrica, a més de la pròpia torre romana visible en superfície.

A partir de l'estudi estratigràfic de les darreres excavacions que aquí es presenten, s'han pogut determinar tres fases d'ocupació. La primera fase preibèrica o ibèrica presenta uns nivells antròpics on s'assentaria la possible muralla de la segona fase. Aquest següent nivell ibèric sembla que es tractaria d'una estructura defensiva, datada estratigràficament, ja que els materials associats formen part del farciment propi de la torre romana, com el mateix element mural. Finalment, la darrera fase seria la romanorepublicana, ben definida i datada per la mateixa

Abstract

In the current paper, we want to show the last researches about the Puig d'Àlia tower archaeological site (Amer, Selva), between 2015 and 2017. We add new data in XXth Century descriptions, where the researchers wrote about an Iberian site, besides the principal Roman tower, that we could appreciate above ground.

Through a stratigraphic analysis of the last digs, we will determine three phases of occupation. The first preiberian or Iberian phase has different anthropological levels where a possible wall fixes in. The second phase is that defensive structure dated using the stratigraphic information because its associated materials are the tower's fill as itself. Finally, the last phase is romanorepublican tower, dated very well through its material culture.

Key words

Puig d'Àlia, Amer, Roman tower, wall, Iberian, romanorepublican.

¹ El present treball es va desenvolupar en el marc del Projecte *El NE de la Citerior d'Escipió Emilià a Cèsar: la militarització del paisatge com a model de gestió territorial* (NECEEC) 2014-2017, encapçalat pel Dr. Jordi Principal des del Museu d'Arqueologia de Catalunya – Barcelona.

torre i per la cultura material que s'hi associa.

Paraules clau

Puig d'Àlia, Amer, torre romana, muralla, ibèrica, romanorepublicana.

INTRODUCCIÓ

Les torres romanes, amb les evidències actuals al nord-est peninsular durant els s. II – I aC, es poden determinar com estructures turriformes circulars i quadrangulars diverses. Ara bé, hi ha alguns autors que consideren la majoria d'aquestes construccions com a talaies/fars d'origen andalusí, resultat d'un programa estatal de control del territori d'aquell moment, possiblement a partir del s. VIII (Martí, 2005, p. 185-198; 2008, p. 189-218; Martí *et al.*, 2007, p. 30-43). Tanmateix, d'altres revisions o intervencions que s'han dut a terme a l'àrea de Girona, ajuden a datar millor aquestes construccions en cronologies més antigues. Un d'aquests estudis és el del Castell de Falgars (Beuda, Garrotxa) (Tura, 1991, p. 111-119; Frigola & Pratdesaba, 2012, p. 291-295) que va posar de relleu que la torre circular, que representa el centre del jaciment, responia a una construcció romanorepublicana que es va poder situar cronològicament entre els pas del segle II a l'I aC i que s'ha de relacionar amb altres torres a les quals s'atribueix una cronologia romana, com la Torrassa del Moro (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) (Sánchez, 2008, p. 125-137) o la torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu, Selva) (Mataró, Rueda & Tura, 1998, p. 6-7; Rueda, 1999, p. 12-13; Tura & Mateu, 2008, p. 139-154), entre d'altres.

Així doncs, tornant al cas d'estudi, la torre de Puig d'Àlia (Amer, Selva) es va excavar en tres campanyes arqueològiques entre els anys 2015 i 2017² (Padrós, 2016a; Padrós, 2016b; Padrós & Amat, 2018a, p. 189-195; Padrós & Amat, 2018b). Aquests treballs s'emmarcaren dins del projecte quadriennal subvencionats per la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya *El NE de la Citerior d'Escipió Emilià a Cèsar: la militarització del*

² Els treballs d'excavació van comptar amb la presència d'estudiants de grau i màster, a més d'investigadors de centres com l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, la Universitat de Barcelona i la Universitat Oberta de Catalunya.

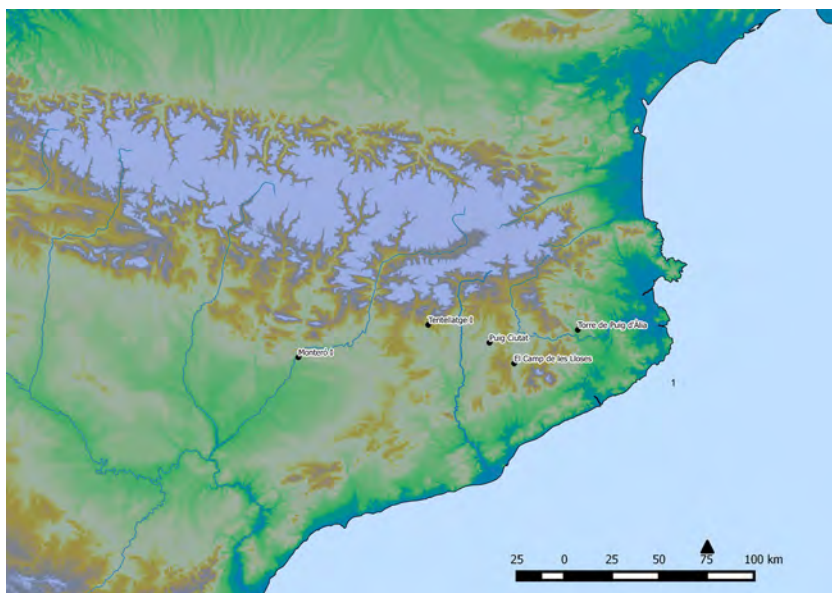

Fig. 1. Situació dels jaciments del projecte NECEEC.

paisatge com a model de gestió territorial del qual el Dr. Jordi Principal n'era l'IP, promogut des del Museu d'Arqueologia de Catalunya – Barcelona. En el marc d'aquest projecte, s'intervingué en diversos jaciments com són Monteró I (Camarasa, la Noguera), Tentellatge I (Navès, El Solsonès), Puig Ciutat (Oristà, Osona), El Camp de les Lloses (Tona, Osona) i Puig d'Àlia (Amer, La Selva) (fig. 1). El camp d'estudi del projecte era la primera implantació militar romana al nord-est peninsular entre els segles II i I aC. Al llarg dels treballs arqueològics la implicació de l'Ajuntament d'Amer va ser de gran importància per prosseguir amb les excavacions.

Val la pena apuntar que les intervencions esmentades han pogut ajudar a datar aquesta torre en diverses fases, que van des d'època ibèrica (o, fins i tot, preibèrica) fins a la fase romanorepublicana. Així doncs, podríem observar com la torre de Puig d'Àlia podria presentar també una continuïtat d'emplaçament des d'època preromana, tal com ja recollien altres investigadors en relació amb altres torres amb presència d'elements de tradició ibèrica (Moret, 2004, p. 20-21; Pera, 2008, p. 25-26; Pérez Garcia, 2011, p. 31-33).

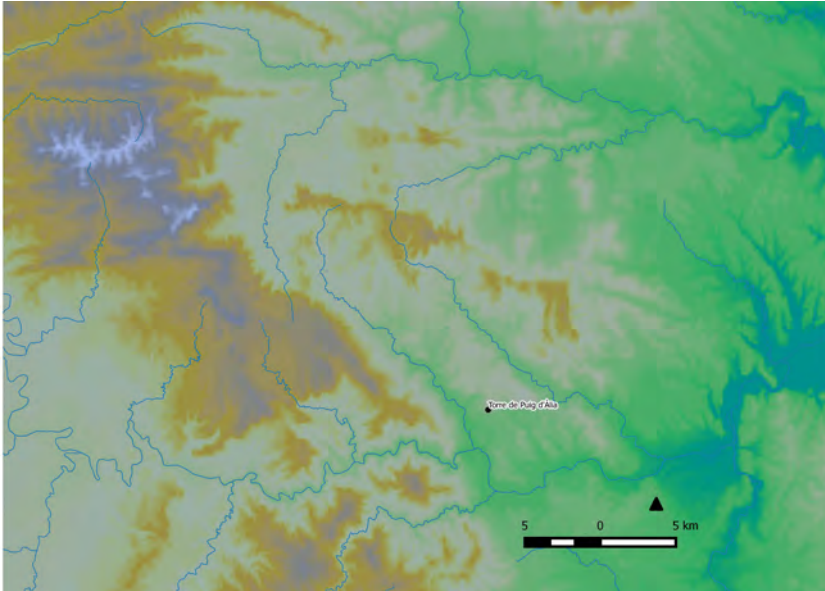

Fig. 2. Situació de la torre romana de Puig d'Àlia en la serra homònima.

CONTEXT TERRITORIAL

La torre s'emmarca en el context geogràfic de l'extrem nord-est de la Citerior, en el que avui és la província de Girona (fig. 1). El jaciment es troba al nord-est del nucli urbà d'Amer (Selva), a la serra de Puig d'Àlia, entre els cursos fluvials del riu Brugent i la riera de Llèmena, afluents del riu Ter (fig. 2). Es localitza en un punt estratègic de gran importància, ja que permet un control visual del camí cap a la costa, en direcció sud-est, sense cap limitació visual fins a la mateixa. També cap al sud, es controla la zona de la Cellera de Ter, el Pasteral i la sortida natural del camí del Ter, tot accedint a la plana de Vic. Per altra banda, en direcció nord-oest, el control arriba fins al final de la Vall d'Hostoles i el camí natural cap a Olot. Des d'aquest últim punt s'accedeix a la Collada de Bracons fins a la plana de Vic, o cap al Cabrerès a través dels Hostalets d'en Bas. A més, al costat nord-est s'aixequen els contraforts muntanyosos de Rocacorba per on s'arriba a la zona de Mieres, tot passant per Sant Martí i Sant Esteve de Llèmena, per la Gi-531, i des de Santa Maria de Finestres també a Olot. Així doncs, el punt on s'aixeca la torre de Puig d'Àlia controla les valls dels rius Brugent i Llèmena (Vilà i Bota, 1982, p. 232), en la intersecció d'un conjunt de camins naturals.

ANTECEDENTS DE LA RECERCA

La primera notícia sobre el jaciment va ser donada per M. Oliva qui, en una primera visita el 1965, acompanyat de J. Marquès, va documentar dalt del turó diversos trams d'un aparell ciclopi i d'una gran torre de planta quadrangular, comparada amb algun punt de la muralla de la Neàpolis d'Empúries, pel mateix autor. Es parlava d'estructures similars al vessant oest del turó molt arrasades. També es va documentar una cisterna, no localitzada actualment, i material ceràmic ibèric i romà, situant la cronologia entre els segles IV – III aC (Oliva, 1965, p. 106-107), amb l'evidència a l'entorn de material posterior amb àmfora itàlica, terra sigil·lada sudgàl·lica i *dolia* (Llinàs & Merino, 1991, p. 18-19). Durant l'any 1977, M. Julià va realitzar diversos sondejos en els vessants nord-oest, nord-est i oest del jaciment, amb resultat negatiu, en no poder treballar en el lloc pròpiament del jaciment (Llinàs *et al.*, 1999, p. 98). Durant els anys 1997 i 1998, J. Llinàs i J. Merino van visitar el jaciment, on van documentar les restes de la torre que va ser publicada, juntament amb M. Sureda, J. Sagrera i J. M. Nolla (Llinàs *et al.*, 1999).

Cal destacar, en aquest punt, que el 1953 es va tenir notícia de l'existència d'un tresor de moneda de plata, que es relacionava amb la zona de Sant Climent d'Amer o de la Barroca, més concretament a la zona muntanyosa de Sant Roc (Almagro & Oliva, 1960, p. 145-146). El tresor estava compost per 118 monedes de plata: 42 dracmes emporitans, dos denaris ibèrics (un de *Kese*, Tarragona, i l'altre de *Turiaso*, Tarazona) i 74 denaris romans (Almagro & Oliva 1960, p. 147). En el seu estudi M. Almagro i M. Oliva (1960, p. 145-169), van concloure que el més segur seria que el tresor fos enterrat poc després del 105 aC i en un estat excel·lent de conservació, per tant amb un ús mínim (1960, p. 165). Aquesta cronologia relacionaria el tresor i el moment del seu enterrament amb les Guerres Cimbries i la inestabilitat del món romà d'aquells decennis.

DESCRIPCIÓ I ANÀLISI ESTRUCTURAL

La torre està definida pels murs MR 1003, 1004, 1005 i 1006, que formen una estructura quadrangular de c. 9,75 x 7,9 metres de costat. En aquest sentit es va iniciar l'excavació de l'interior de l'estructura en tota la seva extensió 7,05 x 5,2 metres (c. 37 m²), amb uns murs que fan entre 1,3 i 1,4 metres de gruix (figs. 3 i 4).

Fig. 3. Planta del jaciment.

Fig. 4. Seccions dels nivells excavats 2015-2017.

La construcció presenta una cara externa de grans carreus irregulars de més d'1 m de costat, mentre que el parament interior que s'observa en superfície mostra unes pedres de dimensions més reduïdes no arribant en cap cas a 1 m (fig. 3). Cal tenir present que sembla que a l'interior del parament s'observa un emplecton de pedres, graves i terra. També s'hi va observar un nivell amb restes de calç i possiblement de morter, que contenia gran quantitat de material. Les pedres són de calcària, típica de la zona de Girona i molt abundant a l'àrea. Per altra banda, la torre s'assenta directament sobre la roca mare (UE 1021). Fins al moment, s'ha documentat aquest fet en el mur MR 1005 (fig. 5). El costat nord-est presenta fins a quatre filades, mentre que la resta (més arrasats o coberts) només una o dues filades, amb la informació que tenim a dia d'avui.

Al centre de la torre es va poder confirmar la presència d'una altra estructura paral·lela al MR 1003 i 1006, a la qual s'atribueix la UE 1017 (figs. 4 i 6). Es tracta d'un mur de c. 3 x 1 metres, de doble parament i rebliment intern. Aquest element es presenta retallat a la cantonada de la torre entre MR 1003 i MR 1004 (UE 1024).

Aquest MR 1017 no s'assenta directament a la roca mare, com sí que ho fan la resta de murs de la torre, sinó que es fonamenta al damunt del nivell UE 1028³, d'aspecte vermellós. Un cop es deixà al descobert la roca mare, també s'intuïren uns forats de pal (UE 1037, UE 1039 i UE 1042) (fig. 7). Aquestes estructures negatives presenten una forma arrodonida, de 0,22 metres de diàmetre.

ÀREES EXCAVADES I TREBALLS ARQUEOLÒGICS

Torre

Un cop netejat el superficial biotorbat de l'interior de la torre (UE 1000), s'inicià l'excavació de la UE 1002, definida també com un superficial, però més compacte i homogeni. Es va poder observar l'enderroc del parament exterior de les cantonades nord-oest (MR 1005 i 1006) i sud-oest (MR 1004 i 1006) i una zona propera a la cantonada nord-est (MR 1005).

³ Amb una potència de 0,3 – 0,4 metres que va en decreixement a mesura que s'apropa al MR 1003.

Fig. 5. Fonamentació del mur MR 1005 sobre la roca mare.

Fig. 6. El mur MR 1017 i les gran pedres que es podrien relacionar amb la seva fonamentació.

La destrucció més evident era en el mur MR 1006, amb un gran esvoranc a la part central del mateix, afectant el parament interior i exterior i provocant la pèrdua del sediment, formant un con cap a l'exterior de la torre (figs. 3 i 4).

En acabar l'excavació de la UE 1002, es va deixar a la vista un nivell de pedres i sediment d'un marró clar groguenc, a causa de la presència de pedra disgregada (UE 1008), que en el procés d'excavació s'identificà molt bé en la meitat est i sud-est de la torre, les zones menys afectades pel forat realitzat a l'estructura en el mur MR 1006. L'extracció d'aquest enderroc i de diverses arrels d'alzines va deixar al descobert un nivell de pedra disgregada, amb restes de calç i, possiblement, de morter. Presentava una matriu marronosa amb taques groguenques i gravetes (UE 1011) i amb la presència de gran quantitat de material. Aquest nou nivell s'identificà amb la preparació o capa de massissat de la torre.

Seguidament, per sota de l'enderroc, es va trobar l'element MR 1017 (figs. 3 i 4), amb dos nous nivells situats a cada extrem d'aquest mur (UE 1025 i UE 1026).

Un cop exhaurida la UE 1025, a la cantonada entre els MR 1005 i 1003, hi aparegué la UE 1029, que semblava cobrir les gran pedres d'aquest costat (fig. 6), també presents a l'est, i la UE 1028, de color vermellós, la qual s'estenia a l'extrem entre els MR 1003 i MR 1004. Semblantment, damunt d'aquesta UE 1028 s'hi assentava el MR 1017.

La roca mare (UE 1021) apareix just per sota de la UE 1028. D'aquesta manera, podem determinar que el cantó est de la torre (MR 1003) també s'assenta al damunt de la roca mare, com ja s'havia documentat en el MR 1005 des de l'exterior (al contrari del MR 1017 que s'assenta sobre del nivell UE 1028⁴, sense arribar a tocar la roca mare). Un cop es deixà al descobert la roca mare, també s'intuïren uns forats de pal (UE 1037, UE 1039 i UE 1042) (fig. 7). Aquestes estructures negatives presentaven una forma arrodonida, de 0,22 metres de diàmetre. Únicament al farciment UE 1040, que corresponia al forat UE 1039, s'hi documentà un fragment de ceràmica que pot ajudar a datar aquesta possible estructura anterior a la torre romana, però posterior o coetània al MR 1017. En aquest mur central, s'hi observà un petit retall que semblava concordar amb la projecció d'un dels forats de pal ja esmentats.

⁴ Amb una potència de 0,3 – 0,4 metres que va en decreixement a mesura que s'apropa al MR 1003.

A més, l'orientació dels forats indicaria la forma circular d'aquesta possible estructura anterior.

El nivell UE 1028 hauria estat tallat, possiblement per la rasa de fonamentació de MR 1005, que arribava a assentar-se directament damunt de la roca mare. Aquesta fonamentació estava mal tallada i deixava grans espais i forats per la cara interna.

A la zona est de la torre, entre l'estructura MR 1017 i el MR 1005, s'hi documentaren un conjunt de pedres cobertes per la UE 1023, que podrien relacionar-se amb la fonamentació del MR 1017 (fig. 6). A més, també aparegué la rasa de fonamentació del MR 1005 (UE. 1032), retallada en el nivell UE 1028 i en el mateix MR 1017 (fig. 4 i 6). Aquesta rasa estava farcida per, com a mínim, dos nivells (UE 1031 i UE 1034). El nivell inferior que no s'ha exhaurit, compost de pedruscall i pols de pedra, sembla que es pot relacionar, clarament, amb el procés d'aixecament de la torre.

L'extinció de la UE 1022 permeté visualitzar canvis entre zones. A la cantonada entre MR 1003 i MR 1004 s'hi observà un retall (UE 1024) que podria tenir relació amb MR 1017 i l'enderroc UE 1023. A la zona nord (MR 1005) aparegué un nivell ple d'argamassa o calç (UE 1026), que també cobria l'extrem de MR 1017 i que sembla que es recolzava a MR 1005 (fig. 4).

A la vegada, es procedí a l'obertura d'un sondeig a la part nord de la torre, per poder continuar excavant en extensió la rasa del MR 1005 (fig. 6). Les mesures d'aquest sondeig foren uns tres metres d'amplada, en paral·lel al MR 1005, mentre que de llarg ocupà l'espai que hi havia entre el MR 1006 i el MR 1017.

En aquest sondeig, per sota del nivell 1044, compost per terra fosca i flonja, que ens fa pensar que es tractaria encara de terra biotorbada del conde de dejecció, s'hi identificà la UE 1045, més blanca i amb nòduls de calç (Fig. 4). Aquest nivell contenia un volum important de ceràmica, especialment a la cantonada entre el MR 1005 i el MR 1006.

L'excavació de la UE 1045 va posar al descobert la UE 1047, que es tractaria, pròpiament, del nivell de farciment de la rasa del mur 1005 (UE 1048) (Fig. 4) i, per tant, arribats a aquest punt es va poder ja excavar la rasa en extensió. Al final d'aquesta rasa aparegué un nou nivell, UE 1052, que no s'arribà a excavar.

Per sota de la UE 1045 també s'hi observà amb claredat la UE 1051, el nivell possiblement d'aportació antròpica, que s'hauria utilitzat per igualar el terreny en el moment de la construcció del MR 1017. Per aquest motiu, la

seva potència era molt més gran a la zona nord que a la zona sud de la torre, a causa del pendent natural de la roca mare.

Entorn

Per arranjar l'entorn de la torre es va realitzar una neteja sistemàtica del superficial, que es va definir com a UE 1001. Cal destacar el desbrossat realitzat per tota l'àrea, recuperant part de les vistes que hi hauria en època romana. En aquesta àrea es van realitzar dos sondejos: el primer es va situar a l'exterior de MR 1006, a la cara nord de la torre i amb unes dimensions de c. 2,5 x 1,75 m. En el transcurs de la seva excavació s'hi definiren el que semblaven nivells en posició secundària provinents de l'interior de la torre, per la proximitat amb l'esvoranc del mur (fig. 3). Pel que fa al sondeig 2, es va realitzar al costat del mur MR 1004 (fig. 3). Es va rebaixar el superficial general UE 1001 i tot seguit es deixà al descobert la UE 1012, homogènia, marró clar i adossada a UE 1004. Cal destacar que al nord-oest del sondeig ja s'identificava en aquest moment un enfonsament del nivell cap a l'enderroc de pedres de l'estructura. Els treballs en el sondeig van acabar en aquest punt per la mateixa prioritització de feines dins la torre.

CULTURA MATERIAL I CRONOLOGIA

Analitzant la seqüència estratigràfica, podem apuntar que, tot i que els murs que en les campanyes inicials es mostraven en superfície presenten una relació clara amb material que es pot adscriure a l'època romanorepublicana, la presència de construccions anteriors a aquesta podrien indicar una continuïtat d'ocupació de l'emplaçament que s'iniciaria en època ibèrica o preibèrica.

Els materials que s'han recuperat ens ajusten la cronologia iberoromana. Es tracta, majoritàriament, de fragments de vaixel·la de taula de vernís negre campaniana A i cales mitja/tardana. De campaniana A en destaca un fragment de copa F2825 (fig. 8.9) de la variant tardana amb una cronologia de 180 – 40 aC, per a les fases mitja/tardana (Principal i Ribera, 2013, 115). En el cas de la producció de cales mitja/tardana en sobresurten dues peces, una copa F2323 i una vora de píxide (fig. 8.7) F7540-7550 (130/120 – 40/20 aC) (Principal & Ribera, 2013, p. 93-103). La producció anomenada gris de la costa catalana és present, per exemple, en un bol de la forma 5, amb una cronologia de 100/75

Fig. 7. Forats de pal (UE 1037, UE 1039 i UE 1042) en relació amb el mur central MR 1017.

aC (Miró, Pujol & Garcia, 1988, p. 32 i 69; Maestro *et al.*, 2009, p. 138) (fig. 8.1), i una forma 7, imitació de la copa F2323 de cales, amb una cronologia que se situa entre el 100 aC i el canvi d'era, tot i la presència d'alguns casos encara durant el s. I (Barberà, Nolla & Mata, 1993, p. 26; Aquilué *et al.*, 1984, p. 373; Maestro *et al.*, 2009, p. 138-139) (fig. 8.3 i 8.4). De Parets Fines també se n'han trobat fragments sense possibilitat de datació (fig. 8), així com alguns fragments de ceràmica comuna ibèrica a torn i a mà.

També és interessant la presència de produccions amfòriques com itàlica tirrènica, africana centre-mediterrània, sud-hispànica, tripolitana, destaca un fragment de vora d'àmfora sud-hispànica Haltern 70, que aporta una cronologia de 60/50 aC – 50/100 dC (García Vargas, 1998, Carreras, 2000, p. 420-421) (fig. 8.2), així com la presència de *dolia*.

Aquestes dades no difereixen massa de les aportades en els anteriors treballs de recollida de material en superfície de l'entorn de la torre (Nolla & Casas 1984, p. 203; Llinàs & Merino 1991, p. 18-19 i 27; Llinàs *et al.*, 1999, p. 100), que se situen en una forquilla entre el segle II aC i el segle I dC, basat en àmfores itàliques tardanes, teules romanes, *dolia* i terra sigil·lada sudgàl·lica.

Cal destacar que durant l'excavació no es va trobar cap evidència de sigil·lada, així com de teula romana. A més, la característica perfecta de l'escairat dels murs i la tècnica constructiva a base de carreus rectangulars de grans dimensions formant filades apunten una factura romana (Llinàs *et al.*, 1999, p. 100), de la qual hem parlat en els punts anteriors i que altres investigadors comparen amb la muralla fundacional de *Gerunda* (Llinàs *et al.*, 1999, p. 101), amb una cronologia de c. 80 – 70 aC o amb la Neàpolis d'Empúries (Oliva 1965, p. 106; Sanmartí i Nolla 1986). Això hauria de definir l'últim període d'ocupació de Puig d'Àlia dins del s. I aC, potser a mitjan d'aquest segle a partir de les forquilles cronològiques d'alguns dels materials recuperats.

L'existència d'un mur que s'aprofitaria com a farciment de la torre (MR 1017) és el que ens faria pensar en una fase anterior a la romanorepublicana. Tanmateix, els nivells relacionats no aporten una cronologia clara, ja que es tracta del farciment i la fonamentació de la mateixa torre romana. Així doncs, l'absència de material n'impedeix la datació directa i, per tant, la cronologia només es pot marcar a partir de la seqüència estratigràfica.

Seguint, doncs, aquesta idea, l'estructura circular que marquen uns forats de pal, i que retallarien aquest MR 1017, ens indicarien una altra ocupació prèvia a la construcció de la torre romana. Aquests forats no van aparèixer fins que ja es va exhaurir el nivell de farciment de la torre, fins la roca mare. Potser podria tractar-se de restes d'un establiment provisional d'un moment previ o coetani a la construcció de la torre.

INTERPRETACIÓ DELS RESULTATS

Un cop delimitada la cronologia de la torre romana de Puig d'Àlia en el període romanorepublicà, podem afirmar el seu ús com a element de control del territori a partir dels segles II i I aC. Això ens ho corroboren tant la seva tipologia constructiva com el material que s'hi ha trobat associat. Tanmateix, queda pendent interpretar aquestes estructures prèvies que quedaven tapades pels nivells de farciment, que vindrien a confirmar que aquest emplaçament ja estava ocupat en un estadi anterior al romà.

El mur trobat, que fa uns 3 x 1 metres, en el tram millor conservat, apuntem que podria tractar-se del mur perimetral de tancament d'una ocupació anterior, potser d'època ibèrica.

També cal concretar que, en posteriors campanyes, caldria excavar els nivells que estan per sota de la rasa UE 1048 i de la UE 1028-1051, com la UE

1046. Si realment s'acabés de confirmar que és antròpica, es tractaria d'una ocupació fins i tot anterior a aquesta primera fase corresponent a la possible muralla ibèrica.

La interpretació d'aquesta seqüència estratigràfica, que identificaria la torre de Puig d'Àlia com a centre de control des d'època ibèrica fins al període romanorepublicà, va en sintonia també amb el que ja apuntaven anteriors treballs realitzats al jaciment, així com amb l'evolució d'altres emplaçaments amb característiques similars.

Puig d'Àlia és esmentat per Oliva (1965, p. 105-107) com un jaciment iberoromà. En el seu cas, justificava l'existència d'un poblat ibèric per la presència de segments de muralles megalítiques, d'una cisterna actualment desapareguda, alguns retalls a la roca, i també la troballa, a l'entorn del jaciment, d'un tresoret de cent divuit monedes de plata que tenia a la venda un joier de la ciutat de Girona. A la vegada, també relacionava la torre romana amb la Neàpolis d'Empúries.

Les dades aportades per les últimes excavacions donen consistència a la hipòtesi d'Oliva i situarien, doncs, Puig d'Àlia en el context d'altres torres trobades a l'entorn. Un exemple n'és la torre de Falgars de Beuda (Pratdesaba *et al.*, 2017), a la part oriental de la serra del Mont, a cavall entre la Garrotxa i l'Alt Empordà, on també sembla que hi va existir una ocupació preromana (s. IV – III aC) per la presència de materials ibèrics en superfície i també d'una part inferior massissada amb terra, pedres i materials antics. Això faria pensar en la possibilitat d'un assentament ibèric arrasat completament durant les obres de construcció de la torre romana, desconeixent si en el moment encara estava en ús o no.

Igualment podem esmentar la Torre de la Mora de Sant Feliu de Buixalleu (Mataró, Rueda & Tura, 1995; Font *et al.*, 2000), al corredor del Montseny – Montnegre, en un eix de contacte entre les planes del Vallès i la Selva. En aquest cas sí que es va poder detectar la presència d'un poblat ibèric del qual se'n van fer prospeccions i es va documentar una muralla construïda amb blocs lleugerament escairats a la cara vista, de mida mitjana o grossa (de 30 o 60 cm) i l'interior farcit amb pedres sense escairar de mida més petita (10 o 30 cm). El seu gruix era d'un metre i vint centímetres d'amplada. Cal puntualitzar que la construcció de la torre romana va tallar els nivells d'aquest assentament ibèric per fer-ne la fonamentació, i també s'hi van documentar estrats d'anivellament del terreny per col·locar-hi una preparació del paviment de terra batuda.

A nivell formal, el mur MR1017 trobat a Puig d'Àlia encaixaria força amb la descripció d'un possible tram de muralla ibèrica, seguint la línia de la Torre de la Mora. Tot i que presenta un metre d'amplada, també hi podem observar un doble parament i rebliment intern. I, de la mateixa manera, com a les anteriors torres, també veiem que es tracta d'un emplaçament de vigilància d'un pas natural, en aquest cas de comunicació entre la vall d'Hostoles i la plana de Vic.

Igualment, podem observar tot un conjunt de cases fortes o torres aïllades a la Hispània d'època romana republicana i d'inicis de l'Alt Imperi com a elements de control del territori i, en molts dels casos, amb restes d'una ocupació anterior preromana. Aquest seria el cas dels jaciments del Coll del Moro (Gandesa, Terra Alta) (Moret, 2006) o la Torre Cremada (Valdeltormo, Teruel) (Moret, Gardes & Benavente, 1997).

Així doncs, davant de les evidències obtingudes al jaciment de Puig d'Àlia i els seus paral·lels en tipologia i cronologia, podem afirmar que es pot incloure dins del conjunt de torres de vigilància i de control del territori construïdes en diversos moments durant els segles II – I aC. A partir de la campanya de Cató del 195 aC, és el moment en què es documenten una gran quantitat d'*oppida* destruïts i reconvertits en espais de control militar romà davant els conflictes armats del segle II – I aC que afectaren el territori hispànic (Padrós, 2018-2019, p. 185).

Ens trobem en les primeres fases d'estrès bèl·lic, d'ocupació i d'implantació romana al nord-est peninsular. Així doncs, Puig d'Àlia i la resta de torres romanes esmentades serien l'exemple d'aquelles fases de conquesta i control dels pobles indígenes que no es van voler sotmetre al poder romà (Padrós, 2018-2019, p. 190-194). Aquest fet els va suposar, en bona mesura, la destrucció del mateix poblat i el seu aprofitament com a punt de control i apaivagament de les rebel·lions iberes, en la primera fase o en espais defensius en l'època de les inestabilitats internes i guerres civils viscudes al llarg del s. I aC (Padrós, 2018-2019, p. 194-196).

CONCLUSIÓ

En el jaciment de la torre romana de Puig d'Àlia s'han pogut observar diversos elements que ens fan pensar que aquest emplaçament hauria estat ocupat diverses vegades. A més, tot i que encara no s'han localitzat, molt probablement existeixen altres restes a l'extensió del cim del puig.

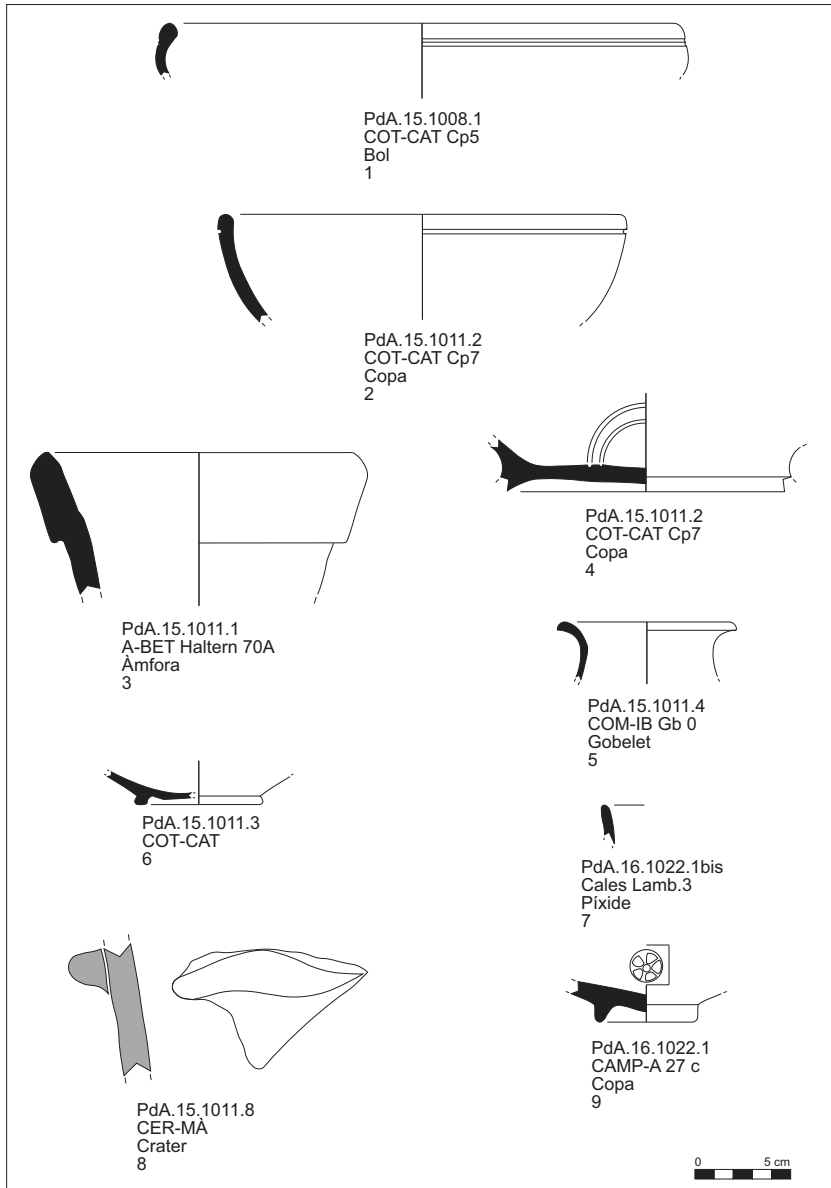

Fig. 8. Làmina de la cultura material representativa de Puig d'Àlia.

Fase preibèrica o ibèrica

Es considera la primera fase d'ocupació documentada i es relaciona amb el nivell on s'assenta la possible muralla ibèrica. Aquests nivells podrien ser d'origen antròpic, però no disposem de dades prou significatives. Es considera necessària com a mínim una nova campanya d'excavació per tal de determinar que els nivells que queden no són naturals i, en cas que no ho fossin, datar-los.

Fase ibèrica

La segona fase es relacionaria amb la possible muralla ibèrica. Aquest element s'ha datat mitjançant la seqüència estratigràfica, mentre que les restes ceràmiques dels nivells relacionats no aporten una cronologia clara, ja que correspondrien al farciment i la fonamentació de la mateixa torre romana, la qual, a manca d'un estudi més detallat, sembla relacionar-se amb aquest context de mitjan segle I aC.

El tercer moment es relaciona amb els forats de pal trobats, que sembla que retallen la muralla ibèrica i, per tant, serien posteriors al mur MR 1017, però anteriors a la torre romana tardorepublicana. Aquests forats no van aparèixer fins que ja es va exhaurir el nivell de farciment de la torre, fins a la roca mare. Es podria relacionar amb les restes d'un establiment provisional d'un moment previ o coetani a la construcció de la torre.

Fase romanorepublicana

Finalment, la quarta i darrera fase seria la torre romana tardorepublicana, ben definida i datada a partir de la cultura material que van proporcionar els nivells de fonamentació. Es tractaria doncs d'un punt de control d'una via d'accés cap a l'interior peninsular. Situada en un punt estratègic, amb un control visual pràcticament sobre tota la Selva i fins a la costa cap a l'est i sobre el camí a Olot i la plana de Vic en direcció nord-oest, la torre hauria estat bastida en un moment molt concret del període romà tardorepublicà, en la fase d'estrès bèl·lic on es troba situada la guerra civil entre Cèsar i els partidaris de Pompeu (49 – 45 aC) (Padrós, 2016b, p. 202). La cronologia ve definida per un conjunt ceràmic que aporta una forquilla cronològica que s'hauria d'ubicar entre el 100 aC i el canvi d'era.

En definitiva, després de tres campanyes arqueològiques al jaciment de Puig d'Àlia, es pot afirmar que l'estructura principal excavada és una torre

romana tardorepublicana. Ara bé, la localització d'una possible muralla ibèrica i altres elements anteriors o contemporanis a aquesta, fan necessari reflexionar sobre el període anterior a l'arribada dels romans a la península Ibèrica i els pobles que ocupaven la zona de la Selva en aquell moment. En primer lloc, és interessant recuperar els primers treballs realitzats en aquest indret i que parlaven d'un possible poblat ibèric (Oliva, 1965, p. 106-107), amb una cisterna, muralles i estructures diverses i que potser s'hauran de reexaminar amb deteniment. Tanmateix, segons A. Martí i R. Plana (2010, p. 39-52), el model d'*oppidum* de la zona del nord-est de Catalunya, inclosa la Selva, es desenvolupa sobretot a partir del segle IV aC i està molt lligat al control cerealístic de la zona o bé als nuclis de poder polític, social i/o religiós, com per exemple Ullastret. El fet de trobar una possible muralla ibèrica a Puig d'Àlia no encaixaria, a grans trets, amb aquests criteris. Per tant, aquest element obre un ventall de possibilitats que seria interessant resoldre en futurs treballs arqueològics a la zona.

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, M.; OLIVA, M. (1960). El tesoro monetario de "La Barroca" San Clemente de Amer (Gerona). *Numario Hispánico* 9, p. 145-169.
- AQUILUÉ, X.; MAR, R.; NOLLA, JM.; RUIZ DE ARBULO, J.; SANMARTÍ, E. (1984). *El Fòrum Romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982)*. Monografies Emporitanes 6, Barcelona, Diputació de Barcelona.
- BARBERÀ, J.; NOLLA, J. M.; MATA, E. (1993). *La ceràmica grega emporitana*. Cuadernos de Arqueología 6, Barcelona, Edicions Servei del Llibre L'Estaquirot S.L.
- BURCH, J.; NOLLA, JM.; SAGRERA, J. (2011). *Les defenses de l'oppidum de *Kerunta, Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis* 4, Girona, Ajuntament de Sant Julià de Ramis, Universitat de Girona.
- CARRERAS, C. (2000). Producción de Haltern 70 y Dressel 7-11 en las inmediaciones del Lacus Lagustinus. *Actes del Congrés Internacional Ex Baetica Amphorae. Conservas, aceite y vino de la Bética en el Imperio Romano*, écija i Sevilla, 17-20 de desembre de 1998, écija, p. 419-427.
- FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; RUEDA, JM.; TURA, J. (2000). El jaciment ibèric i la torre de l'alta edat mitjana del turó de La Torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu). Resultats preliminars, *III i IV Trobades d'Estudiosos del Montseny*, Barcelona, Diputació de Barcelona, p. 249-252.
- FRIGOLA, J.; PRATDESABA, A. (2012). Les intervencions arqueològiques al Castell de Falgars (Beuda, La Garrotxa). Campanyes de 2010 i 2011. *Actes de les Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, p. 291-295.
- GARCÍA VARGAS, E. (1998). *La producción de ánforas en la bahía de Cádiz en época romana: (siglos II a.C – IV d.C)*, écija, Gráficas Sol.

- LLINÀS, J.; MERINO, J. (1991). La romanització a la Selva: noves dades. *Quaderns de la Selva* 4, p. 17-33.
- LLINÀS, J.; SUREDA, M.; SAGRERA, J.; NOLLA, JM. (1999). La torre romana de Puig d'Àlia (Amer). *Quaderns de la Selva* 11, p. 97-108.
- MAESTRO, E.; DOMÍNGUEZ, A.; PARACUELLOS, P. (2009). El yacimiento oscense de La Vispesa: La ceràmica gris de época ibèrica. *Salduie* 9, p. 119-153.
- MARTÍN, A.; PLANA, R. (2001). El nord-est català en època ibèrica i l'entitat territorial de l'opidum d'Ullastret. A: *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret. Monografies d'Ullastret*. Museu d'Arqueologia de Catalunya, Ullastret, p. 39-52.
- MATARÓ, M.; RUEDA, JM.; TURA, J. (1995). *Memòria de la prospecció efectuada a la torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu)*. Inèdita. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya.
- MIRÓ, J.; PUJOL, J.; GARCIA, J. (1988). *El dipòsit del sector occidental del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar. El Maresme)*. *Laietania*4, Matató.
- MORET, P. (2006). Torres circulares del Bajo Aragón y zonas vecinas: hacia la definición de un modelo regional. OLIVER, A. *Arquitectura defensiva. La protección de la población y del territorio en época ibérica*, Sociedad Castellonense de Cultura, Castellón, p. 187-218.
- MORET, P.; GARGES, P.; BENAVENTE, JA. (1997). La Torre Cremada (Valdeltormo, Teruel): un fortín ibero-romano en el Bajo Aragón. *Kalathos* 16, *Revista del S.A.E.T.*, Teruel, p. 19-44.
- NOLLA, JM.; CASAS, J. (1984). Carta arqueològica de les comarques de Girona, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.
- OLIVA, M. (1965). Recintos fortificados de tipo ciclópeo en tierras gerundenses a *Arquitectura Megalítica y Ciclópea Catalano-Balear*, Barcelona, Centre Superior d'Investigacions Científiques, p. 89-94.
- PADRÓS, C. (2016a). Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de la torre romana de Puig d'Àlia (Amer, La Selva), campanya de 2015. Inèdita. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya.
- PADRÓS, C. (2016b). Resultats preliminars de la primera campanya d'excavació a la Torre de Puig d'Àlia (Amer, Selva). A: Frigola, J. (ed.), *Tretzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona (Banyoles, 10 i 11 de juny de 2016)*, Banyoles, p. 199-203.
- PADRÓS, C. (2018-2019). Guerra y conflicto en la Hispania Citerior: el impacto de la conquista romana en la península Ibérica (s. II – I a.C.). *Empúries: revista de món clàssic i antiguitat tardana* 58, p. 177-207.
- PADRÓS, C.; AMAT, A. (2018a). La Torre romana de Puig d'Àlia i les seves fases prèvies: resultats de les campanyes 2016-2017 (Amer, La Selva). Llinàs Pol, J. (eds.), *Actes de les XIV jornades d'arqueologia de les comarques de Girona. (Caldes de Malavella, 1 i 2 de juny de 2018)*, *Publicacions d'Arqueologia i Paleontologia*, 10, Girona, Generalitat de Catalunya, p. 189-195.
- PADRÓS, C.; AMAT, A. (2018b). Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de la torre romana de Puig d'Àlia (Amer, La Selva), campanyes de 2016 i 2017. Inèdita. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya.

- PRATDESABA, A.; FRIGOLA, J.; PADRÓS, C.; MADROÑAL, A. (2017). El Castell de Falgars: estudi arqueològic d'una torre de guaita des de la baixa república romana fins a l'època medieval, TREMOLEDA [coord.] *Quaderns de les Assemblees d'Estudis 2*, Besalú, Assemblees d'amics de Besalú, p. 95-119.
- PRINCIPAL, J.; RIBERA LACOMBA, A. (2013). El material más apreciado por los arqueólogos. La cerámica fina. La cerámica de barniz negro, a Ribera, (ed.), *Manual de cerámica romana del mundo helenístico al Imperio Romano*, Alcalá de Henares, Museo Arqueológico Regional Madrid, p. 42-146.
- SANMARTÍ, E.; NOLLA, JM. (1986). La datation de la partie centrale du rempart meridional d'Emporion (L'Escala, Alt Empordà, Catalogne), *Documents d'Archéologie Méridionale* 9, p. 81-110.
- TURA, J. (1991). Castell de Falgars, una torre romana a la Garrotxa. *Cypsela XI*, p. 111-119.
- VILÀ I BOTA, Ma. del V. (1982). El poblament de la comarca de la Selva en època ibèrica: Sistemes defensius, *AUSA* 10/102-104, p. 231-238.

[Recepció de l'article: 13-4-2022]

[Acceptació de l'article: 25-5-2022]